

dpb

..... DIVADLO
..... PETRA
..... BEZRUČE

**bratři
karamazovi**

„Kdo je to Karamazov?
Hmyz. Chlípny hmyz.
To je Karamazov. A ten
hmyz je v tobě a rozpou-
tává v tvé krvi bouři. Je
to bouře, protože chlíp-
nost je bouře.“

bratři karamazovi

autor **fjodor michajlovič dostojevskij**
překlad **prokop voskovec**
dramatizace a režie **jan holec**
dramaturgie **anna smrčková**
scéna a kostýmy **jan štěpánek**
hudba **ivan acher**

osoby a obsazení

starý karamazov **norbert lichý**
dmitrij **lukáš melník** nebo **dušan urban**
ivan **ondřej brett**
aljoša **václav švarc**
smerďakov **jáchym kučera**
kateřina **julie goetzová**
grušeňka **barbora křupková**
líza **yvona stolařová**

premiéra 10. prosince 2021 v divadle petra bezruče

Málokteré dílo ve světové literatuře vyžaduje natolik intimní, hluboce angažované, osobní čtenářovo spoluprožívání jako dílo Dostojevského. Čtenář nesmí být vedle něho ani nad ním – ale musí být v něm, jinak se ho bude bát, nebo z něho nervově onemocní, nebo je nespokojeně odloží nedočtené. Čtenářské „zápasy“ s Dostojevským by mohly být zvláštní kapitolou v dějinách jeho interpretací. A právě zde je Dostojevského dílo problémem. Nastolilo před lidmi tolik otázek, že jak už bylo řečeno, jim jejich luštění vystačí na celá desetiletí. Problémy do něho vnikly z reality a byly v něm dále zproblematizovány. Ale dějinný vývoj „dohání“ Dostojevského problematiku se stále zvyšující se akcelerací. V novodobých dějinách už bylo několik momentů, kdy se zdálo, že valná část Dostojevského díla patří minulosti. Chyba lávky – nemýlil se Dostojevskij, ale mýlily se dějiny – přesněji mýlil se onen dějinný moment. Je zbytečné moudrovat nad tím, v čem spočívá Dostojevského jasnozřivost: ve zvláštní organizaci jeho génia, v mimořádném pozorovacím talentu nebo v prorockém daru „shůry.“ Rozluštit hádanku génia se lidstvu ještě dlouho nepodaří. Problémem jsou otázky, které Dostojevskij položil, problémem jsou jeho odpovědi, pokud se o ně pokoušel on sám nebo postavy jím vyvolané k životu, které jsou tak živé, že ani nejchladnější objektivní interpret se chvílemi nezdrží, aby nevstoupil do sporu nebo nadšeně nepřítakal Raskolnikovovi, knížeti Myškinovi, Versilovovi, Ivanovi, Mítovi nebo Aljošovi Karamazovým.

františek kautman: f. m. dostojevskij – věčný problém člověka

fjodor michajlovič dostojevskij

(1821–1881)

Fjodor Michajlovič Dostojevskij se narodil 11. listopadu 1821 ve farnosti Petra a Pavla v Moskvě. Otec Michail Andrejevič Dostojevskij pracoval jako štábní lékař v Marijinské nemocnici pro chudé. Fjodor pocházel z velmi početné rodiny, měl sedm sourozenců (přišel na svět jako druhý z osmi dětí). V devíti letech

poprvé viděl v divadle Loupežníky od Friedricha von Schillera, který se později stal jedním z jeho velkých literárních vzorů. V roce 1834 vstoupil do soukromého penzionátu L. I. Čermaka. Jeho matka Marie Fjodorovna (roz. Nečajevová) zemřela na tuberkulózu, když bylo Fjodorovi 16 let, brzy na to přišel i o otce

(oficiálně po záchvatu mrtvice, ale pravděpodobně byl zavražděn nevolníky). Poté studoval v Petrohradu na Inženýrském institutu v Michajlovském paláci (tzv. Zámek inženýrů) a následně nastoupil na Odbor vojenských inženýrů v Petrohradě. Už po roce ale toto místo opustil, aby se mohl věnovat profesionální literární činnosti.

Roku 1846 mu vyšla prvotina Chudí lidé. Přítel a umělecký kritik D. V. Grigorovič seznámil Dostojevského s básníkem, prozaikem a žurnalistou N. A. Někrasovem. Díky němu se román dostal do rukou V. G. Bělinskému, uznávanému literárnímu kritikovi a publicistovi, a byl přijat kladně nejen odbornou veřejností, ale také čtenáři. Další publikovaná díla (např. Bílé noci nebo Strýčkův sen) ale úspěch první publikace nezopakovala. O rok později vyšla novela Dvojník. Navzdory tomu, že se mladému spisovateli relativ-

ně dařilo proniknout do literárního světa, začaly se u něj projevovat první náznaky nervové choroby. Poznatky z vlastního zdravotního stavu později využil pro dotvoření několika svých postav (např. kníže Myškin, Smerďakov).

Ve 40. letech se stal členem tzv. Petrašovců, což byla skupina reformátorů přitahovaných západními myšlenkami, která vyvíjela tajnou činnost proti carskému absolutismu. Tajemným mocným vůdcem tohoto uskupení byl Michail Vasiljevič Petraševskij (1821–1866) – bohatý statkář, ateista a komunista, jenž Dostojevského okouznil (ten jej později zvětšil v postavě Bohem mučeného Stavrogina v Běsech). Dne 23. dubna 1849 vzbudila Dostojevského policie a odvezla ho do vězení v Petropavlovské pevnosti. Důvodem uvěznění bylo, že Dostojevskij veřejně přečetl Bělenského dopis psaný Gogolovi. Při dlouhém

a rozsáhlém vyšetřování potvrdil Dostojevskij, že jeho podvratná činnost byla zcela neúmyslná a vyhlásil loajalitu carovi a církvi. Přesto soud odsoudil patnáct členů kroužku včetně Dostojevského k smrti zastřelením. Poprava byla stanovena na 22. prosinec 1849. Těsně před vykonáním rozsudku byl trest zmírněn carem Mikulášem I. na čtyři roky káznice v Omsku, vojenskou službu na Sibiři a ztrátu šlechtického titulu. Dostojevskij byl psychicky a fyzicky na dně. Již od dětství trpěl epilepsií a v této době začaly sílit jeho záchvaty padoucnice.

V únoru 1857 se poprvé oženil, vzal si vdovu po úředníkovi Marii Isajevovou (ta již měla z prvního svazku syna), manželství s Fjodorem ale zůstalo bezdětné. Posléze mu byla vrácena práva stran šlechtického původu, avšak bez práva na navrácení majetku. Po deseti letech byl omilostněn a vrátil se do Petrohradu.

Pracovní tábor a otřesné zážitky z něj popsal v autobiografickém románu *Zápisky z mrtvého domu* (1861). Se svým bratrem Michaiilem začal vydávat časopis *Vremja* (Doba) a následně *Epocha*. Zároveň se intenzivně zabýval myšlenkou na napsání velkého románu, jehož první částí měly být pravděpodobně *Zápisky z podzemí*, později se zjistilo, že se jednalo o *Zpověď*, která nakonec vyústila v rozsáhlou trilogii *Uražení a ponížení*, vydanou až v roce 1861. Rok 1864 je pro Dostojevského opět tragický, v dubnu mu zemřela manželka (Dostojevskij se stává opatrovníkem nevlastního syna Paši), v červenci bratr. Spisovatel byl na pokraji absolutního zoufalství, propadl hazardním hrám a zaplavily ho dluhy. V roce 1866 vychází novela *Hráč*, kde se odráží jeho zkušenosti s hazardem a román *Zločin a trest*.

V únoru 1867 se podruhé ožení. Jeho ženou se stala jeho stenografka Anna Snitkinovová (1846–1918). Kvůli hrozícímu vězení je nucen uprchnout ze země a žít v zahraničí, pobývá v Německu, a pak v Itálii. V roce 1869 se páru

narodí první dcera Soňa, která ale umírá po pouhých třech měsících života. Vychází román *Idiot* (1869), půl roku na to porodí Anna dceru Ljubov. V roce 1871 se rodina vrací do Petrohradu, vychází román *Běsi* a narodí se první syn Fjodor. Dostojevskij jezdí na léčení do severoněmeckých lázních v Emži. Většinu volného času tráví s rodinou v lázeňském městečku *Stará Russe*. Žije stranou honosné společnosti, je považován za nerudného a samotářského podivína a se svými čtenáři udržuje pouze písemný kontakt. V roce 1875 porodí Anna jejich poslední dítě, syna Alexeje. Ten bohužel zdědí otcovu epilepsii a dožije se pouhých tří let, po něm také autor pojmenoval jednoho z bratrů ze svého připravovaného románu.

Ve druhé polovině 70. let začal pracovat na románu *Bratři Karamazovi*, který vycházel nejprve časopisecky v letech 1879–1880. Je stále více známou a vyhledávanou osobností, stane se čestným členem Ruské akademie věd. Fjodor Michaljič Dostojevskij umírá 9. února 1881.

**Hřích není dobrý.
Hřích je krásný.**

dostojevskij a freud

Psychoanalýza našla v Dostojevském vhodný objekt pro své výzkumy. Sám Sigmund Freud mu věnoval obsáhlejší studii, jejíž závěry zní: zvláště silně založen bisexuálně, s neobvyklou intenzitou může se bránit proti závislosti na svém velmi tvrdém otci. Celková anamnéza: hysteropileptik. Kořen Dostojevského choroby spatřuje Freud v oidipovském komplexu – přání zabít svého otce.

O otci Dostojevského nemáme příliš mnoho zpráv. Byl však zřejmě povahy chmurné, svárlivé, despotické. Zejména po smrti své ženy, která byla pravděpodobně, pokud jde o charakterové vlastnosti, jeho pravým opakem. Silně pil a nezdržoval svou sexuální

eruptivnost. Jeho smrt je dosud zahalena rouškou tajemství. Byl ubit skupinou svých nevolníků na polní cestě: svědci nebyli, šlo zřejmě o kolektivní vinu, nikdo proto nebyl ani souzen, ani odsouzen (odsouzení a uvěznění většího počtu fyzicky zdatných nevolníků mužského pohlaví znamenalo pro malého statkáře citelnou hospodářskou ztrátu). Jedna ústní verze tvrdí, že bezprostřední příčinou vraždy byla dokonce jakási milostná historie otce Dostojevského s některou z nevolných žen nebo dívek.

Není také přesně zjištěno, kdy se u Dostojevského poprvé objevily epileptické záchvaty. Nejčastěji se udává, že to bylo v omské káznici a vznik nemoci Dostoje-

vského se přímo spojuje s jeho vězením. Ale jiné parametry dovolují předpokládat, že Dostojevskij trpěl epilepsií už předtím, dokonce někteří spojují jeho první záchvat právě s okamžikem, kdy se dozvěděl o smrti svého otce. Tuto událost i některé další spojoval se svými „prorockými“ sny.

V každém případě Dostojevskij už několik let před svým zatčením trpěl neurózou se silným sklonem k hypochondrii a fobiím různého druhu.

františek kautman: f. m. dostojevskij – věčný problém člověka, nakl. academia, 2004 (redakčně kráceno)

čas v čase

Na rozdíl od Goetha se Dostojevskij snažil jednotlivé etapy pojmát jako jevy existující současně, stavět je vedle sebe a proti sobě, nikoliv je řadit jednu za druhou v postupně vzestupnou řadu. Rozumět světu pro něho znamenalo představovat si všechny jeho komponenty jako synchronní a jejich vzájemné vztahy si uvědomovat v průřezu jediným okamžikem.

Toto úporné úsilí dívat se na všechno jako na něco, co existuje souběžně, vnímat a ukazovat všechno najednou a zároveň, jako by v prostoru a nikoli v čase způsobilo, že Dostojevskij dokonce i vnitřní rozpory a vnitřní etapy ve vývoji jednoho člověka dramatizuje v prostoru, nutí své hrdiny, aby diskutovali se svým dvojníkem, s čertem, se svým alter ego, se svou karikaturou (Ivan a čert, Ivan a Smerďakov, Ras-kolnikov a Svidrigajlov atp.). Poměrná hojnost takových dvojic u Dostojevského bývá vysvětlována právě touto jeho zvláštností. Ukazuje se, že Dostojevskij

se snaží každý rozpor v nitru jednoho člověka zosobnit ve dvou lidech, aby mohl tento rozpor dramatizovat a rozvinout do šíře. Tato zvláštnost se navenek projevuje také Dostojevského zálibou v masových scénách, snahou soustředit na jedno místo a do jedné chvíle (a zhusta bez ohledu na věčnou pravděpodobnost) co nejvíce postav a co nejvíce témat, tj. koncentrovat do jednoho okamžiku možné maximum kvalitativně nejrozmanitějších jevů. Odtud plyne i Dostojevského snaha zachovat i v románech stěžejní dramatický princip: jednotu času. Zde má svůj zdroj i katastroficky rychlý spád děje, „vichřičný let událostí“ u Dostojevského, jeho dynamika. Rychlost a dynamika zde (jako ostatně všude) neznamenaají vítězství času, ale vítězství nad časem, poněvadž rychlost je vůbec jediný způsob, jak překonat čas v čase.

m. m. bachtin: dostojevskij umělec – k poetice prózy, nakl. československý spisovatel, předklad Jiří Honzík, 1971

karamazovština

Pojem „karamazovština“ vyrůstá ze společenských problémů v Rusku v polovině 19. století. Vlivem průmyslové zaostalosti se rozpory a protiklady deklarují ještě ostřeji a výrazněji než v Evropě. Rozvoj techniky přivodil ztrátu dříve ustálených patriarchálních vztahů a zvyků. Nejpalčivěji se to jeví – podle Dostojevského – v mravním i hospodářském úpadku šlechtických rodin. Ztratili vztah k půdě a po rozpadu patriarchálních zvyků a obyčejů nastal rozkol – propad hospodaření a jakési „bezčasí“. To se odráží i v lidských vztazích, zejména u bývalých šlechticů, obchodníků a velkostatkářů.

Dějová osnova o vlastním obsahu románu vlastně nic neříká. Jeho smysl je v napětí způsobeném propletením vnitřních, navzájem se protínajících a křížících impulsů, kolísá a dra-

mat psychických, jež ztělesňují vnitřní svár člověka a světa. Není divu, že se postavy upínají k Bohu jako k morální jistotě a východisku z krize.

Panoramatický obraz rozpadající se rodiny je obzvláště u Dostojevského oblíbenou metodou „příznaků“, v níž autor provádí analýzu „rozpolceného“ lidského vědomí (Ivanovo zjevení „čerta“); současně se autor dotýká probíhající krize v katolické církvi, jejímž protipólem je démonický vliv ruských nábožných starců a „podivínů“.

V ideovém přehledu, vždy do značné míry bezkrevném, se neodráží to, co tvoří náplň románu Dostojevského: smrt lidských vášní, pocitů, myšlenek i pochyb, bloudění i hledání cesty, jimiž se vyznačuje lidský život, chápaný spisovatelem jako narušivá hra plná překvapivých zážitků.

V románu Bratři Karamazovi dochází k souboru psychických konfrontací, z nichž se rodí množství palčivých otázek a problémů. Také nyní dává autor vyniknout své metodě vyjevování „hádanek“, jež zastihuje partie úvahové, v nichž se jeví názory už hotové a vyzrálé. Nejde však o soubor problémů, ale o jejich zvnitřnění a naléhavost. Snad proto bývá u Dostojevského každý názor vyvrácen vždy, tvrzením protichůdným, názor protinázo-rem a každá myšlenka už předem zpochybněna. Výstižné a ostré portréty postav i zákmity dění se jakoby mávnutím proutku mění v otazníky a záhady. To vše se odehrává pod dojmem zvláštních extatických situací, jejíž kontury jsou hlavním znakem Dostojevského metody.

radko pytlík: f. m. dostojevskij – život a dílo, nakl. emporius, 2018 (redakčně kráceno)

inspice **Michal Weber** / nápověda **Lenka Kučerová** / rekvizity **Marie Křehlíková** /
garderoba **Renáta Pytlíková** / výroba kostýmů **Marie Dopitová** / vlásenky a masky **Marie Kovářová** /
světla **Lukáš Večerka, Viktor Kosinski** / zvuk **Filip Bajger** / šéf výroby **Karel Gadula** /
jevištní mistr **Filip Kapusta** / technika **Martin Dostál, Kristián Kazický, David Žyla** /
výroba scény **Dílňny městského divadla Zlín**

program vydala divadelní společnost Petra Bezruče, s.r.o.

textová část programu **Anna Smrčková** / fotografie **Petr Hrubeš** /
grafický návrh plakátu a programu **Jan Kulich**

Divadlo Petra Bezruče provozuje divadelní společnost Petra Bezruče, s.r.o.

ředitel **Jiří Krejčí** / zástupce ředitele **Filip Krejčí** / provozní ředitelka **Alena Punčochářová** /
umělecký šéf **Jan Holec** / dramaturgyně **Anna Smrčková** / šéf obchodního oddělení **Martin Srba** /
produkční propagace **Anita Krejčí** / pr **Marcela Bednaříková**

nositele autorských práv k dílu zastupuje dilia, divadelní, literární, audiovizuální agentura, z.s.,
krátkého 1, Praha

divadlo je provozováno za finanční podpory statutárního města Ostrava a Moravskoslezského kraje, projekt
se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury ČR

OSTRAVA!!!

MINISTERSTVO
KULTURY

